

Lech Czerniak, Lucyna Domańska*, Joanna Gołębiowska, Seweryn Rzepecki**

Badania na stanowiskach 3 i 16 w Borkowie, gm. Pruszcz Gdański, woj. pomorskie w 2008 i 2009 roku

Abstrakt

Czerniak L., Domańska L., Gołębiowska J. and Rzepecki S. 2013. Research at the sites 3 and 16 in Borkowo, Pruszcz Gdański commune, pomorskie voivodeship, in 2008 and 2009. *Raport 8, 385-393.*

The article discusses the results of excavations carried out at sites Borkowo 3 (AZP 13-43/78) and Borkowo 16 (AZP 13-43/209), Pruszcz Gdański commune, pomorskie voivodeship. The sites revealed relics of rural settlement related to the Oksywie culture and the early modern period. Features of the Oksywie culture were highly dispersed and betrayed a household character. The early modern traces of the use of the sites are to be linked with grazing cattle.

Keywords: Gdańsk Pomerania, the Oksywie culture, younger pre-Roman period, early Roman influence period, early modern rural settlement.

W 2007 roku w trakcie badań powierzchniowo-weryfikacyjnych na trasie planowanej południowej obwodnicy Gdańska (S-7), prowadzonych przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, odkryto m.in. stanowiska archeologiczne Borkowo 3 (AZP 13-43/78) i Borkowo 16 (AZP 13-43/209), gm. Pruszcz Gdański, woj. pomorskie (Ryc. 1). Badania wykopaliskowe na ich obszarze zostały przeprowadzone na przełomie 2008 i 2009 roku przez ekspedycje Uniwersytetu Gdańskiego i Fundacji Uniwersytetu Łódzkiego (Ryc. 2). W przypadku stanowiska Borkowo 16 przebadanie całej preliminowanej powierzchni uniemożliwiło znaczne zniszczenie jego zachodniej części oraz znajdujące się tam składowisko azbestu. Na stanowisku Borkowo 3 badania objęły centralną część zabytku, nie zniszczoną przez współczesną działalność rolniczą. Ponieważ przez stanowisko płynie Potok Borkowski, badania zostały przeprowadzone po obu jego stronach w ramach obszaru inwestycji (Czerniak *et al.* 2010).

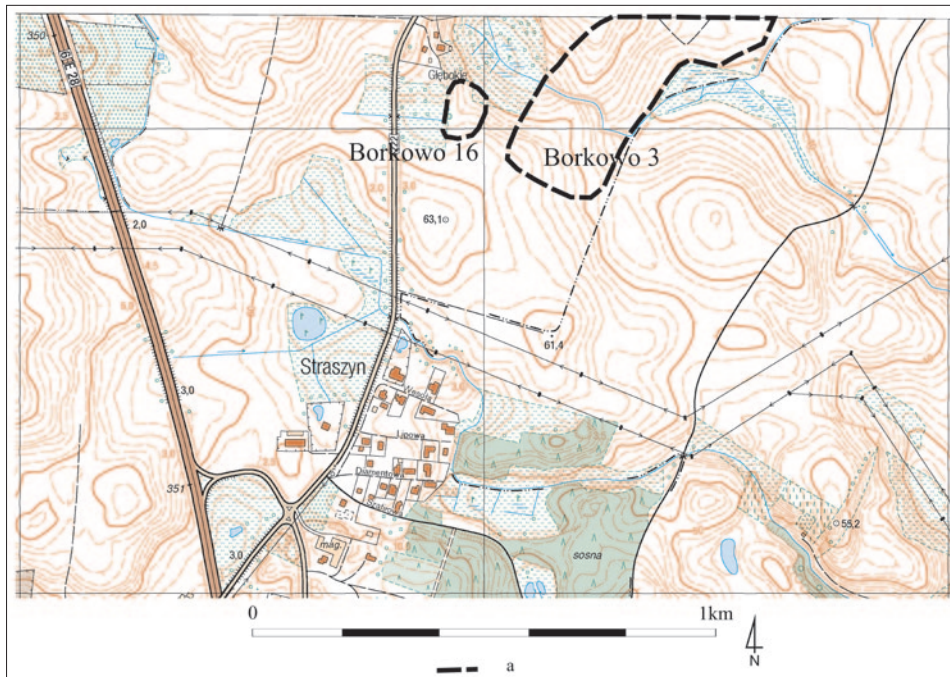
Borkowo położone jest w odległości około 7-8 kilometrów na południowy zachód od centrum Gdańska. Pod względem geograficznym zajmuje styk trzech

jednostek fizjograficznych: Pojezierza i Pobrzeża Kaszubskiego oraz Żuław Wiślanych. Stanowisko usytuowane jest na stokach sztucznego ciek wodnego – Potoku Borkowskiego łączącego bezodpływowe zagłębienia. Przecięte doliną stanowisko 3 leży na wysokości 46 do 50 m n.p.m, natomiast stanowisko 16 położone jest nieznacznie wyżej: ok. 52,5 m n.p.m., po zachodniej stronie Potoku (Twardy, Forysiak 2010, 11-13, 17). Na obszarze stanowisk wystąpiła zwięzła i ciężka brunatnoziemna gleba wytworzona na glinie zwałowej, obecnie zakwaszona – na przełomie okresów przedrzymskiego i rzymskiego bardziej przydatna do uprawy: lekko zasadowa i obojętna. Zaopatrzenie w wodę nie stanowiło dla mieszkańców osady większego problemu – teren obfituje w niewielkie rzeki, strumienie oraz małe jeziora polodowcowe. Szatę roślinną stanowiły lasy liściaste i mieszane, w których występowały m.in. gatunki nadające się zarówno do obróbki np. cieleśkiej, jak i na opał (Twardy, Forysiak 2010, 17-23).

Obydwa stanowiska leżą w nieznacznej odległości od siebie i stąd decyzja o wspólnym ich omówieniu. W sumie na obydwu stanowiskach przebadano

* Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, ul. Uniwersytecka 3, 91-404 Łódź, e-mail: lucynad@uni.lodz.pl

** Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, ul. Uniwersytecka 3, 91-404 Łódź, e-mail: rzepecki@poczta.onet.pl

Ryc. 1. Borkowo, stan. 3 i 16, gm. Pruszcz Gdański, woj. pomorskie. Położenie stanowisk. Legenda: (a) zasięg stanowiska

Fig. 1. Borkowo, site 3 and 16, Pruszcz Gdański commune, pomorskie voivodeship. Location of the sites. Legend: (a) scope of the site

obszar o powierzchni 145 arów (Ryc. 2). Wśród 86 odkrytych obiektów dominowały te związane z okresem nowożytnym (26, w tym 3 związane z II wojną światową), a ponadto zlokalizowano 4 obiekty kultury oksywskiej. W obrębie eksplorowanych wykopów oraz obiektów łącznie na stanowiskach znaleziono: 616 fragmentów ceramiki, 3767 fragmentów polepy, 3 zabytki krzemienne, 1569 fragmentów kości oraz 1001 pozostałych zabytków tj. grudek żużla z obiektów oksywskich, militariów, głównie łusek i odłamków artyleryjskich z okresu II wojny światowej, oraz liczne fragmenty szkła, metali.

■ OSADNICTWO PRADZIEJOWE

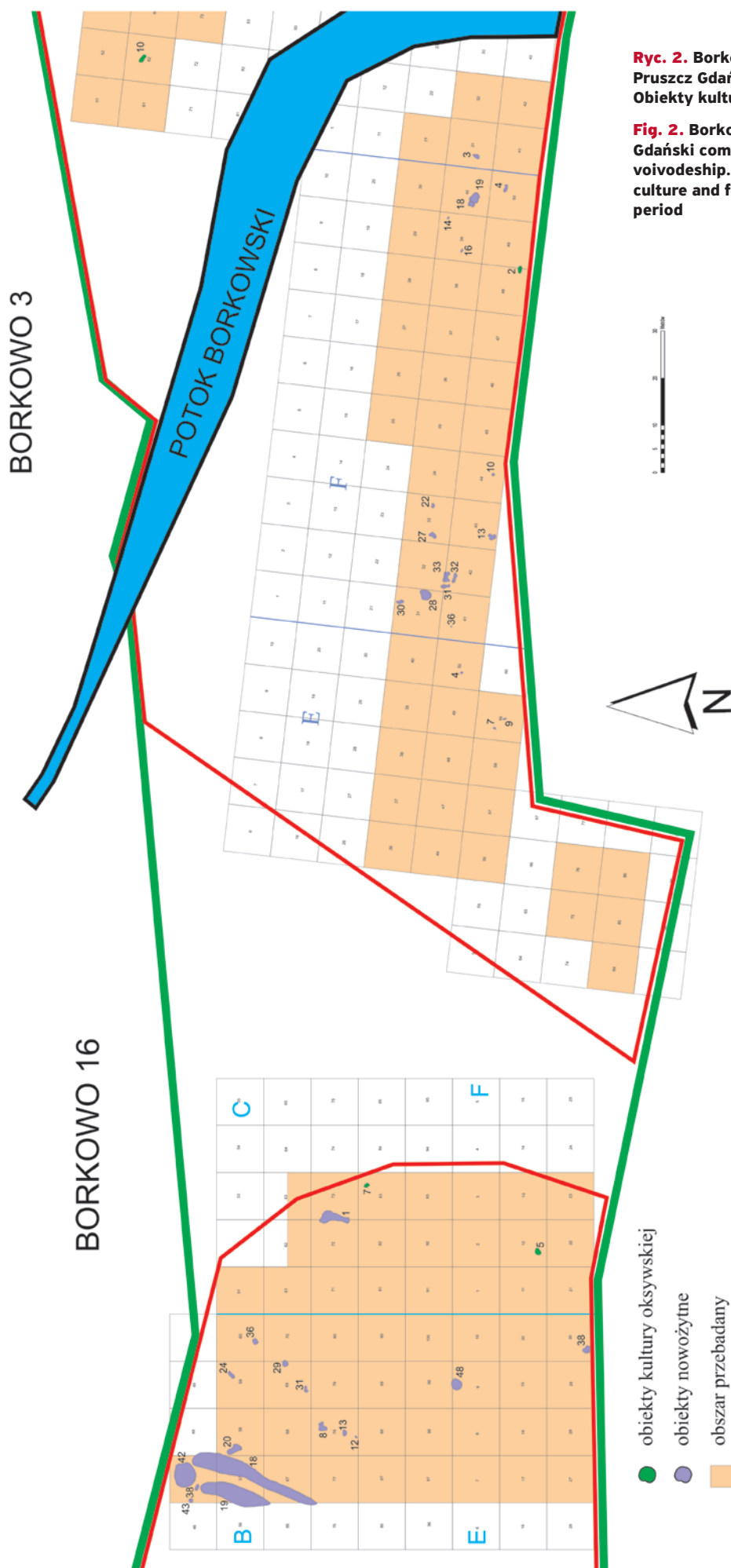
Pozostałości osadnictwa kultury oksywskiej wiążą się z nielicznym materiałem ceramicznym występującym prawie wyłącznie w obiektach. Odkryto je w znacznej odległości od siebie: dwa na stanowisku 16 i kolejne dwa na przeciwległych stokach potoku przecinającego stanowisko 3 (Ryc. 2) (Gołębiowska, Rzepecki 2010a, 2010b).

Do najciekawszych obiektów należy jama C10 (Ryc. 2, 3), zlokalizowana na stanowisku Borkowo 3. Zawierała ona ceramikę oraz liczne fragmenty kości (1003 fragmenty), polepy (2969 grudek) i kamienie nie noszące śladów celowej obróbki. Z silnie rozdrobnionego materiału ceramicznego (147 fragmentów) udało się rysunkowo zrekonstruować osiem naczyń (Ryc. 4:a–h). W wypełniku obiektu odkryto bardzo liczne fragmenty polepy. Na kilkudziesięciu fragmentach dostrzeżono ślady odcisków. Były to zarówno odciski niewielkich prętów drewnianych, jak i sporej średnicy bierwion (ok. 10–15 cm). Wskazuje to na staranne przygotowanie obiektu do pełnienia funkcji magazynowej. Resztek

drewna nie stwierdzono – być może uległo zniszczeniu w wyniku pożaru, na co wskazuje spora ilość spalenizny znajdującej się w wypełniku jamy. Również kamienie znalezione w obiekcie mogły pełnić funkcję konstrukcyjno-stabilizacyjną – jednak ich przypadkowy układ nie pozwala na potwierdzenie tej tezy. Kolejnym obiektem związanym z kulturą oksywską jest jama F5, zlokalizowana na stanowisku Borkowo 16 (Ryc. 2, 3), która pełniła funkcję gospodarczą. Z 49 fragmentów ceramiki znalezionych w obiekcie udało się zrekonstruować rysunkowo pięć naczyń. Wśród zabytków znalazły się również liczne fragmenty polepy oraz pseudożużla (powstałego w wyniku spieczenia piasku i gliny). I znów – jak w przypadku obiektu C10 – można mówić o starannym przygotowaniu jamy do pełnienia funkcji zasobowej – odnotowano wylepianie i wypalanie ścian jamy (Moszyński 1967, 238–249). Pozostałe dwa obiekty zinterpretowano jako paleniska. Są to: odkryty na stanowisku Borkowo 3 obiekt F2 (Ryc. 2, 3) i zarejestrowany na stanowisku Borkowo 16 obiekt C7 (Ryc. 2, 3) (Gołębiowska, Rzepecki 2010a, 2010b).

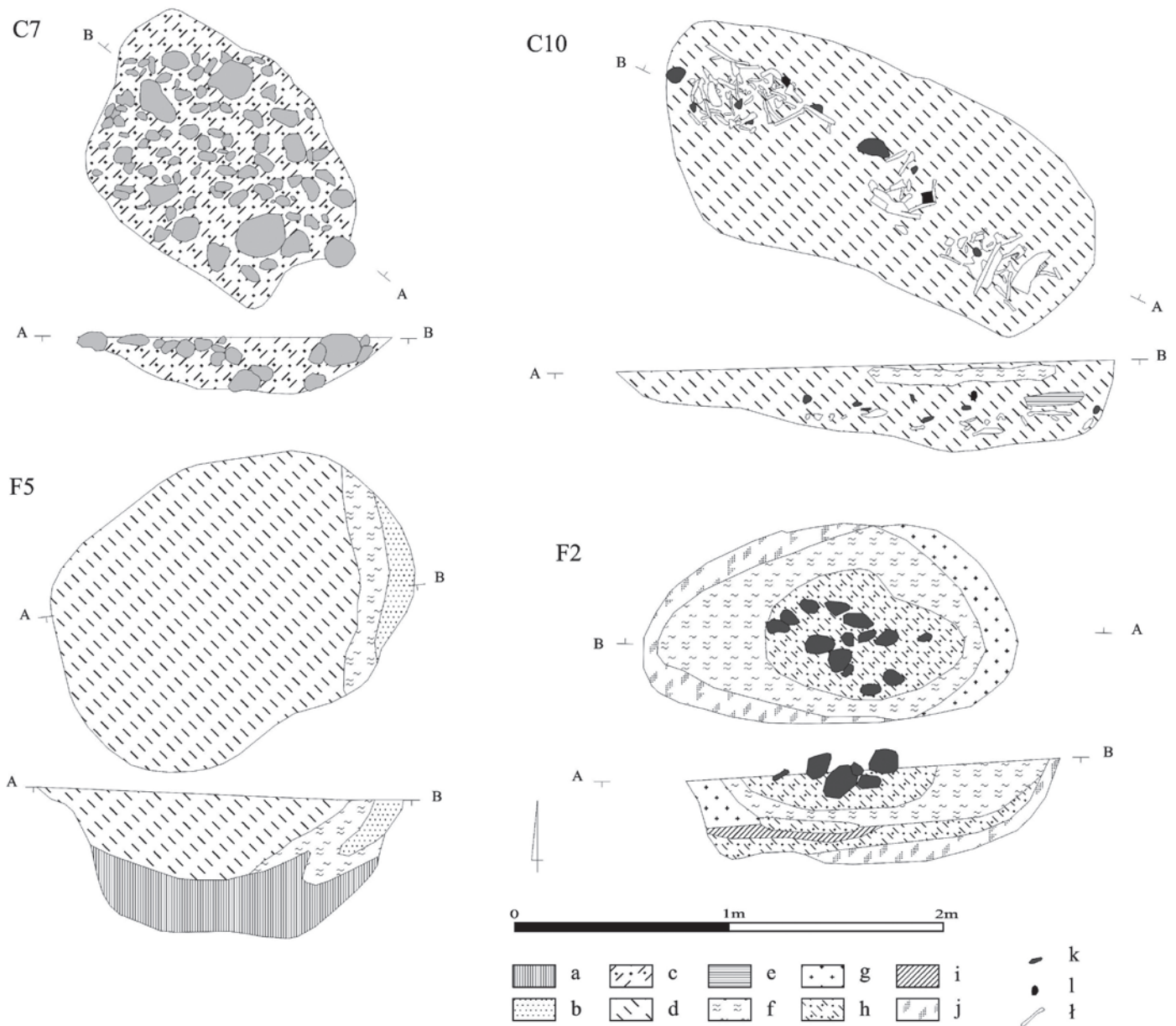
Kulturze oksywskiej łącznie przypisano 199 fragmentów naczyń glinianych. Jako podstawę analizy makromorfologicznej przyjęto propozycje zawarte w pracy R. Wołągiewicza (1993). W materiale ceramicznym wyróżniono następujące makromorfologiczne typy naczyń: garnki (zrekonstruowano rysunkowo 9 naczyń, Ryc. 4:a, c, f–l); misy, w tym również miniaturowa (zrekonstruowano rysunkowo 3 naczynia, Ryc. 4:d, e, l); kubek (Ryc. 4:b) (Gołębiowska, Rzepecki 2010a, 2010b).

Podczas analizy mikromorfologicznej posłużono się schematami zastosowanymi przy opisywaniu

Ryc. 2. Borkowo, stan. 3 i 16, gm. Pruszcz Gdański, woj. pomorskie. Obiekty kultury oksywskiej i nowożytnie

Fig. 2. Borkowo, site 3 and 16, Pruszcz Gdański commune, pomorskie voivodeship. Features of the Oksywie culture and from the early modern period

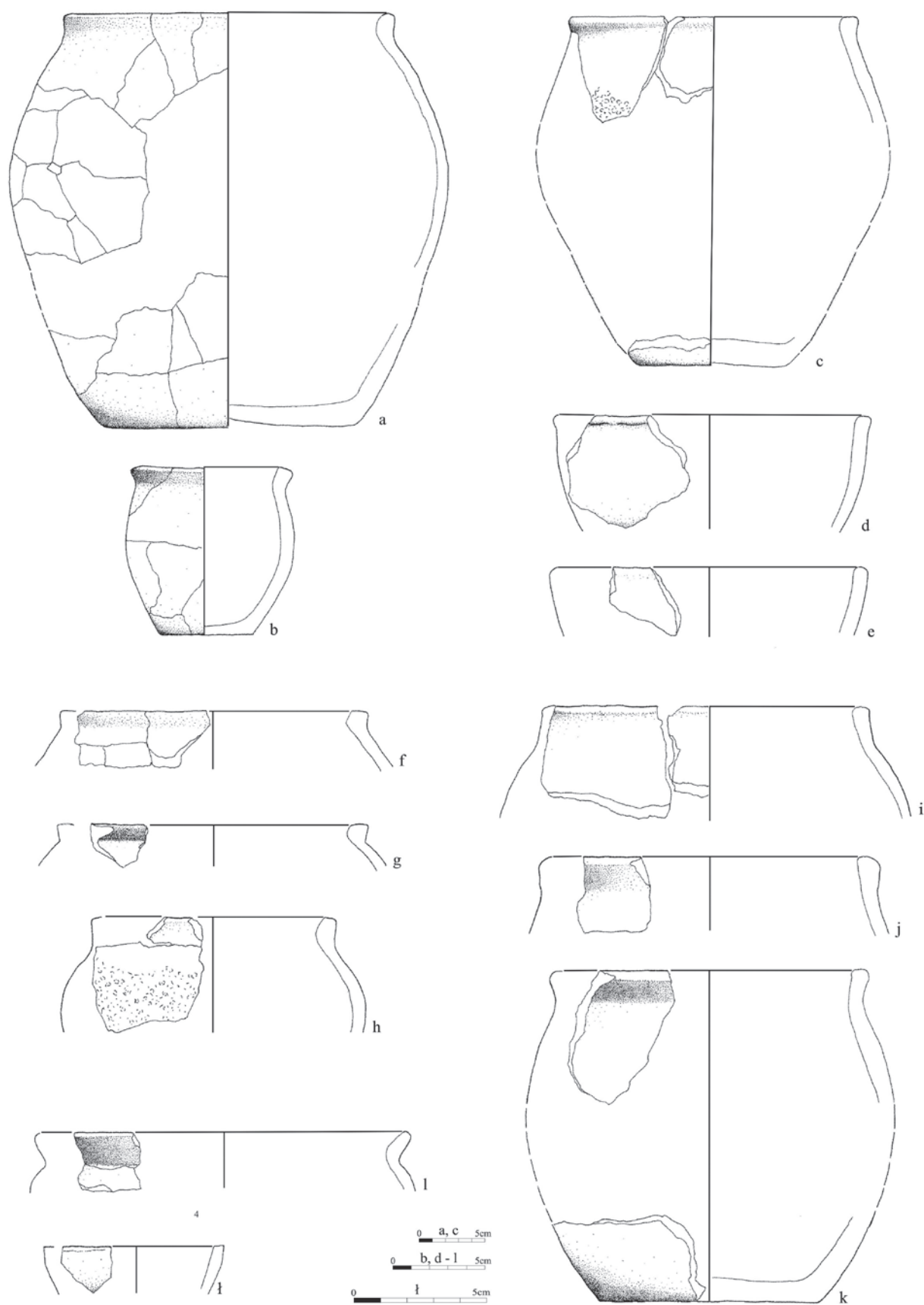

Ryc. 3. Borkowo, stan. 3 i 16, gm. Pruszcz Gdański, woj. pomorskie. Obiekty kultury oksywiejskiej na stanowiskach: Borkowo 3 (C10 i F2) i Borkowo 16 (C7 i F5). Legenda: (a) spalenizna i średnio zbielicowana próchnica z domieszką słabo zbielicowanej, gliny i piasku; (b) średnio zbielicowana próchnica; (c) spalenizna z domieszką średnio zbielicowanej próchnicy; (d) intensywnie czarna próchnica z domieszką gliny; (e) warstwa spalenizny; (f) warstwa rozdrobnionej polepy z domieszką gliny; (g) spalenizna z domieszką gliny i średnio zbielicowanej próchnicy; (h) spalenizna z domieszką gliny i rozdrobnionej polepy; (i) spalenizna z domieszką średnio zbielicowanej próchnicy, gliny oraz rozdrobnionej polepy; (j) warstwa rozdrobnionej polepy; (k) kamienie; (l) ceramika; (t) kości

Fig. 3. Borkowo, site 3 and 16, Pruszcz Gdański commune, pomorskie voivodeship. Features of the Oksywie culture at sites: Borkowo 3 (C10 and F2) and Borkowo 16 (C7 and F5). Legend: (a) burnt material and moderately podzolized humus with an addition of weakly podzolized clay and sand; (b) moderately podzolized humus; (c) burnt material with an addition of moderately podzolized humus; (d) heavily black humus with an addition of clay; (e) layer of burnt material; (f) layer of scattered pugging with an addition of clay; (g) burnt material with an addition of clay and moderately podzolized humus; (h) burnt material with an addition of clay and podzolized humus; (i) burnt material with an addition of moderately podzolized humus, clay and scattered pugging; (j) layer of scattered pugging; (k) stones; (l) ceramics; (t) bones

materiału ceramicznego z Siedlecza, stanowisko 4, gm. Wągrowiec, woj. wielkopolskie (Dernoga 2000, 199). W Borkowie wylewy większości naczyń charakteryzowały się wychyleniem na zewnątrz. Typową cechą było również pogrubianie krawędzi, a w jednym przypadku wystąpiło też facetowanie (Gołębiowska,

Rzepecki 2010a, 2010b). Podobna struktura mikro-morfologii wylewów naczyń została zaobserwowana na 3 stanowiskach położonych w woj. zachodniopomorskim: Wygoda 8, gm. Białogard, (Machajewski 1984, 22), Śmiechów, gm. Będzino (Strzyżewski 1975, 131), Bogucino, gm. Kołobrzeg (Strzyżewski 1973, 84), oraz

Ryc. 4. Borkowo, stan. 3 i 16, gm. Pruszcz Gdański, woj. pomorskie. Ceramika kultury oksywiekiej. Legenda: (a-h) ceramika z obiektu C10, Borkowo 3; (i-l) ceramika z obiektu F5, Borkowo 16

Fig. 4. Borkowo, site 3 i 16, Pruszcz Gdański commune, pomorskie voivodeship. Ceramics of the Okywie culture. Legend: (a-h) ceramics from feature C10, Borkowo 3; (i-l) ceramics from feature F5, Borkowo 16

Ryc. 5. Borkowo, stan. 3, gm. Pruszcz Gdański, woj. pomorskie. Fragmenty grzebieńa rogowego z obiektu C10

Fig. 5. Borkowo, site 3, Pruszcz Gdański commune, pomorskie voivodeship. Fragment of an antler comb from feature C10

na jednym stanowisku w woj. pomorskim tj. Pruszcz Gdański 42, gm. *loco* (Ostasz 2005, ryc. 16-18).

Na szczególną uwagę zasługuje zbiór 1003 fragmentów kości zwierzęcych odkrytych w obiekcie C10 (Borkowo 3). Opracowanie tego materiału (Waszczuk 2010, 392-406) daje przesłanki do przyjęcia magazynowej funkcji obiektu, za czym przemawia również występowanie w obiekcie polepy z cechami konstrukcyjnymi. Zidentyfikowano materiały kostne o następującej przynależności gatunkowej: kości ssaków domowych, kości ryb, 2 fragmenty kości nieokreślonego ptaka oraz 4 fragmenty rogowego grzebieńa (Ryc. 5).

Części tuszy zwierzęcych świadczą w przypadku bydła i świni o hodowli ukierunkowanej na pozyskanie mięsa (wskazują na to: wiek bydła – optymalny do uboju na mięso oraz rodzaj tuszy świńskiej – części słoninowe: żeberka). Z kolei w przypadku małych przeżuwaczy wiek zwierząt wskazuje na hodowlę ukierunkowaną na wełnę i/lub mleko (Waszczuk 2010, 394-395).

Relatywnie duży procent kości ryb (28%) na stanowisku Borkowo 3 stanowi wskaźnik ich znaczenia w diecie mieszkańców osady. Zidentyfikowano gatunkowo tylko jesiotra – atrakcyjność tej ryby została bogato poświadczona już w źródłach starożytnych (Waszczuk 2010, 395-397). Jesiotr był przedmiotem handlu, a jego szczątki znaleziono np. na Ostrowie Lednickim, gdzie gatunek ten nie występował w naturze (Makowiecki 2001, 102).

Wspomniany wyżej grzebień (Ryc. 5) wykonany został z poroża jelenia – jest to blaszka z zębami długości ok. 2 mm, zatem zbyt krótkimi do czesania runa czy włosów. Najprawdopodobniej służył on do zdobienia ceramiki (Waszczuk 2010, 397).

Ponieważ na stanowisku nie wystąpiły zabytki metalowe, podstawą analizy chronologicznej był materiał ceramiczny. Obecność takich cech mikromorfologicznych

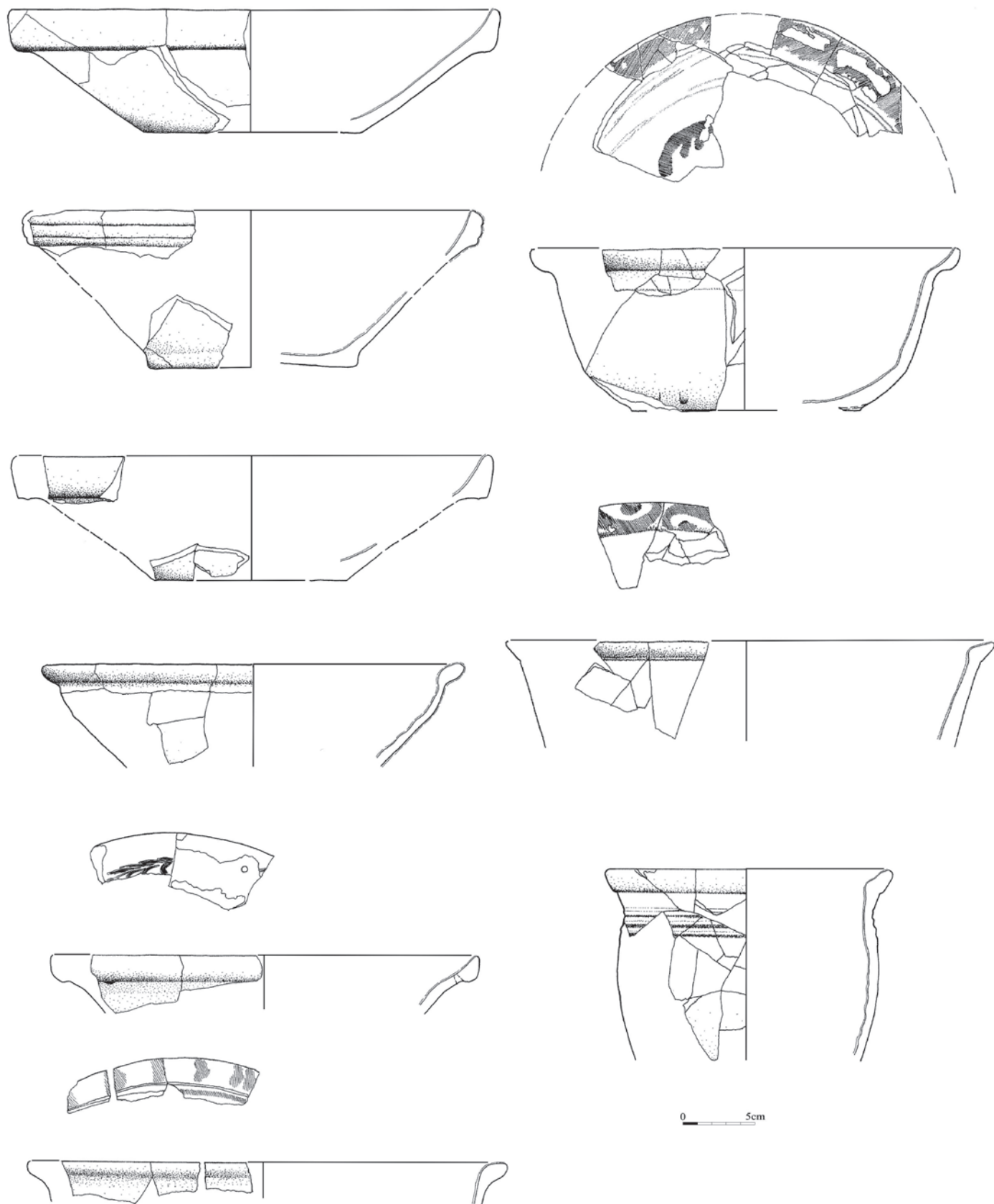
jak pogrubianie i facetowanie krawędzi sytuuje materiał w ramach faz A3 i B1 okresu rzymskiego. Dodatkowo należy podkreślić, że pogrubianie i facetowanie krawędzi są określane jako „cechy oksywskie” (Wołągiewicz 1993, 26). Podsumowując, pozyskany materiał ceramiczny pozwala na datowanie osady w Borkowie na fazy A3 i B1 okresu rzymskiego. Biorąc jednak pod uwagę pogląd H. Machajewskiego (1980, 23), że: „(...) na przełomie faz B1-B2 wczesnego okresu rzymskiego nastąpiło bardziej zdecydowane zarzucenie tradycji garncarskich z młodszego okresu przedrzymskiego (...)”, można z pewną ostrożnością zawęzić to datowanie do fazy B1 okresu rzymskiego (Gołębiowska, Rzepecki 2010a, 2010b).

Pomimo skromnego charakteru, zespół zabytków ze stanowisk Borkowo 3 i 16 jest cennym uzupełnieniem obrazu osadnictwa i gospodarki ludności kultury oksywskiej. Wpisuje się również w dyskusję nad powiązaniem stylistycznymi kultury oksywskiej i wielbarskiej oraz zagadnieniem tzw. fazy E okresu rzymskiego (Wołągiewicz 1965; Machajewski 2006; Wiśniewska 2007).

■ OSADNICTWO NOWOŻYTNE

Z osadnictwem wiejskim okresu nowożytnego związanych jest 13 obiektów nieruchomych na stanowisku Borkowo 16 i 20 obiektów na stanowisku Borkowo 3 (Ryc. 2). Są to niewielkie jamy o nieustalonej funkcji. Ceramika nowożytna wystąpiła w niewielkiej ilości w warstwie – głównie w obrębie wykopu B47 (Borkowo 16) oraz na złożu wtórnym – w obiektach B18 (Ryc. 6), B19 i B42 (Borkowo 16). W obrębie badanej przestrzeni rozpoznano 413 fragmentów ceramiki oraz 909 innych zabytków (głównie pozostałości działań militarnych). Większość pozyskanych fragmentów naczyń charakteryzuje się skrajnie dużym stopniem zniszczenia, manifestującym się znacznym rozdrobnieniem materiału zabytkowego. Również stan zachowania ścianek naczyń jest nadzwyczaj słaby. Wydaje się, iż badany zbiór powstał na skutek wielokrotnego i krótkotrwałego pobytu ludzi, co można wiązać z wykorzystaniem pobliskich łąk na cele hodowli bydła (Gołębiowska, Rzepecki 2010a, 2010b). Wraz z fragmentem kafla i fragmentem fajansowej fajki zdają się tworzyć zespół, który można odnieść do XVIII – początku XX wieku (Gajewska 1993; Krause, Kwiatkowska 2003).

W północno zachodniej części stanowiska Borkowo 16 natrafiono na niezwykle interesujący zespół trzech obiektów i zabytków, których genezę należy łączyć z końcem II wojny światowej – stanowi to przedmiot osobnego artykułu zamieszczonego w tym tomie (Rzepecki, Ryba-Kaczorowski, w tym tomie)

Ryc. 6. Borkowo, stan. 16, gm. Pruszcz Gdański, woj. pomorskie. Ceramika nowożytna z obiektu B18

Fig. 6. Borkowo, site 16, Pruszcz Gdański commune, pomorskie voivodeship. Early modern ceramics from feature B18

Bibliografia

- Czerniak L., Domańska L., Rzepecki S. 2010. Wstęp. Informacje podstawowe. W: L. Czerniak, S. Rzepecki (red.), *Opracowanie wyników archeologicznych badań ratowniczych na stanowiskach Borkowo 3, 16 i Jankowo Gdańskie 14*, 3-10.
- Dernoga M. 2000. Osada kultury wielbarskiej z okresu wpływów rzymskich w Siedleczku, stanowisko 4. W: *Studia i materiały do dziejów Pałuk 3. Środowisko naturalne i osadnictwo w łeknieńskim kompleksie osadniczym*. Poznań, 185-205.
- Gołębiowska J., Rzepecki S. 2010a. Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku Borkowo 16. W: L. Czerniak, S. Rzepecki (red.), *Opracowanie wyników archeologicznych badań ratowniczych na stanowiskach Borkowo 3, 16 i Jankowo Gdańskie 14*, 26-99.
- Gołębiowska J., Rzepecki S., 2010b. Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku Borkowo 3. W: L. Czerniak, S. Rzepecki (red.), *Opracowanie wyników archeologicznych badań ratowniczych na stanowiskach Borkowo 3, 16 i Jankowo Gdańskie 14*, 100-162.
- Gajewska M. 1993. Garncarstwo nowożytnie w Polsce. Stan i potrzeby badań. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi* 36, 159-169.
- Haupt W. 2005. *Die deutsche Infanterie-Divisionen*. Eggolsheim.
- Krause E., Kwiatkowska M. 2003. Osadnictwo od okresu wczesnego średniowiecza po nowożytność. W: L. Czerniak (red.), *Badania Archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A.* 3. Poznań, 139-165.
- Machajewski H. 1980. Osada z późnego okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Rogowie (stan. 4), woj. Koszalin. W: *Studia i materiały do osadnictwa Pomorza Środkowego na przełomie er*. Koszalin.
- Machajewski H. 1984. Sprawozdanie z badań nad skupieniem osadniczym ludności z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wczesnorzymskiego w rejonie wsi Wygoda, woj. koszalińskie. *Zeszyty Muzealne* 14, 15-27.
- Machajewski H. 2006. Pomorze Środkowe w okresie rzymskim i we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów. W: W. Nowakowski (red), *Goci i ich sąsiedzi na Pomorzu*. Koszalin, 35-64.
- Makowiecki D. 2001. *Hodowla oraz użytkowanie zwierząt na Ostrowie Lednickim w średniowieczu. Studium archeozoologiczne*. Poznań.
- Moszyński K. 1967. *Kultura ludowa Słowian. Kultura materialna*. Warszawa.
- Ostasz A. 2005. Osada produkcyjna z okresu wpływów rzymskich w Pruszczu Gdańskim, stanowisko nr 42. W: M. Fudziński, H. Paner (red.), *XIV Sesja Pomorzoznawcza 1. Od epoki kamienia do okresu rzymskiego*. Gdańsk, 467-485.
- Strzyżewski C. 1973. Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych i wykopaliskowych na terenie osady z okresów późnolateńskiego i wczesnorzymskiego w Bogucinie, pow. Kołobrzeg. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 3, 79-98.
- Strzyżewski C. 1975. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Śmiechowie, b. pow. Koszalin, na osadzie z okresu późnolateńskiego i wczesnorzymskiego. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 5, 123-136.
- Twardy J., Forysiak J. 2010. Charakterystyka warunków przyrodniczych. W: L. Czerniak, S. Rzepecki (red.), *Opracowanie wyników archeologicznych badań ratowniczych na stanowiskach Borkowo 3, 16 i Jankowo Gdańskie 14*, 11-25.
- Waszczuk K. 2010. Analiza archeozoologiczna szczątków zwierzęcych ze stanowiska nr 3 w Borkowie. W: L. Czerniak, S. Rzepecki (red.), *Opracowanie wyników archeologicznych badań ratowniczych na stanowiskach Borkowo 3, 16 i Jankowo Gdańskie 14*, 392-406.
- Wiśniewska A. 2007. Uwagi na temat powiązań kultury oksywskiej i kultury wielbarskiej w świetle badań ceramiki grobowej. W: M. Fudziński, H. Paner (red.), *Nowe materiały i interpretacje. Stan dyskusji na temat kultury wielbarskiej*. Gdańsk, 109-137.
- Wołagiewicz R. 1965. Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Warszowie, pow. Sławno. *Materiały Zachodniopomorskie* 11, Szczecin, 179-280.
- Wołagiewicz R. 1993. *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*. Szczecin.

Summary

**Lech Czerniak, Lucyna Domańska, Joanna Gołębiowska,
Seweryn Rzepecki**

Research at the sites 3 and 16 in Borkowo, Pruszcz Gdański commune, pomorskie voivodeship, in 2008 and 2009

At the turn of 2008 and 2009, excavations were held at sites Borkowo 3 (AZP 13-43/78) and Borkowo 16 (AZP 13-43/209), Pruszcz Gdański commune, pomorskie voivodeship. The relics of human settlement at the two sites are related to the Oksywie culture and the early modern period.

Four features of the Oksywie culture were discovered – two pits and two hearths of a household character – containing 199 fragments of clayware. Abundant pugging, bones and stones were found in the feature fill. More than a dozen of vessels were reconstructed in drawings. Those were mostly pots whose

morphological traits referred to types IB, IC and ID according to the typology of R. Wołagiewicz (1993). A special characteristic were the thickened vessel edges, or even faceting. The set of traits justified the dating of the complex to the B1 stage of the Roman period, marking the dusk of the Oksywie culture.

More interesting findings from the site Borkowo 3 include bone materials: sturgeon relics, as well as fragments of a comb made of stag antlers, among others. The comb probably served the purpose of decorating ceramics.

Historic artefacts (heavily damaged) dated to the early modern period include mainly clayware found in more than thirty pits. Rural settlement dated to 18th-20th century was probably related to frequent yet non-constant presence of people on the area of the site – grazing cattle.

The relics of military activities in 1945 present at the site Borkowo 16 have been discussed in a separate article.

■

